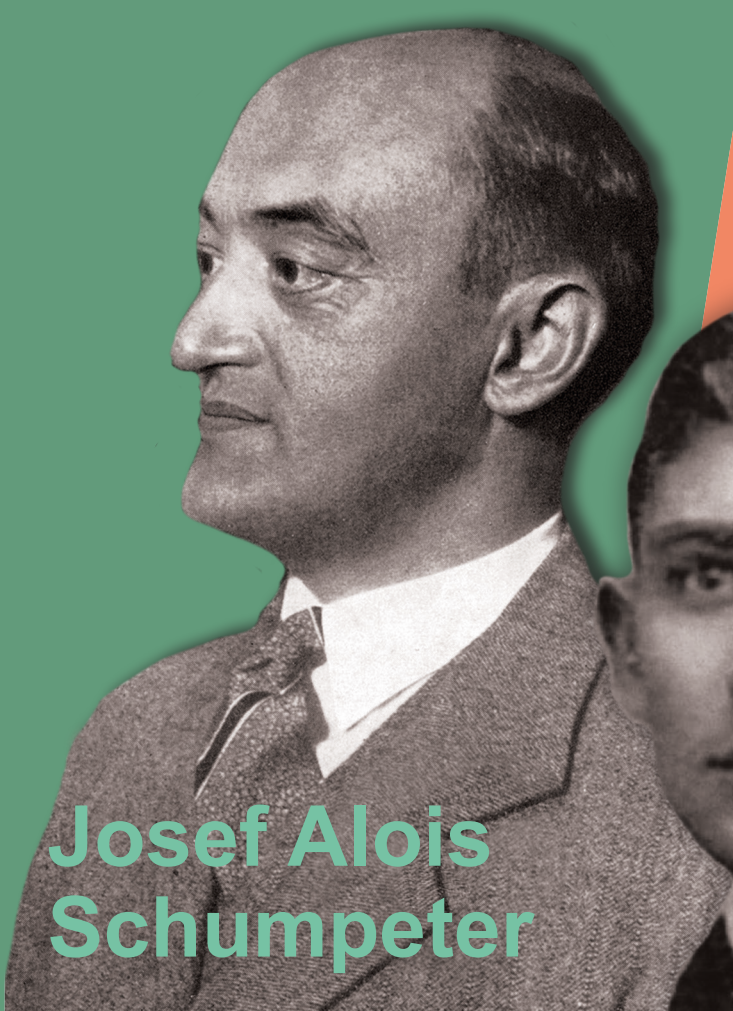

Josef Alois
Schumpeter

Synové
průmyslu
/ SÖHNE DER INDUSTRIE

Společný česko-rakouský projekt Muzea Vysočiny Jihlava a Museum Alte Textilfabrik Weitra. Projekt je realizován s podporou programu Interreg Rakousko–Česká republika.

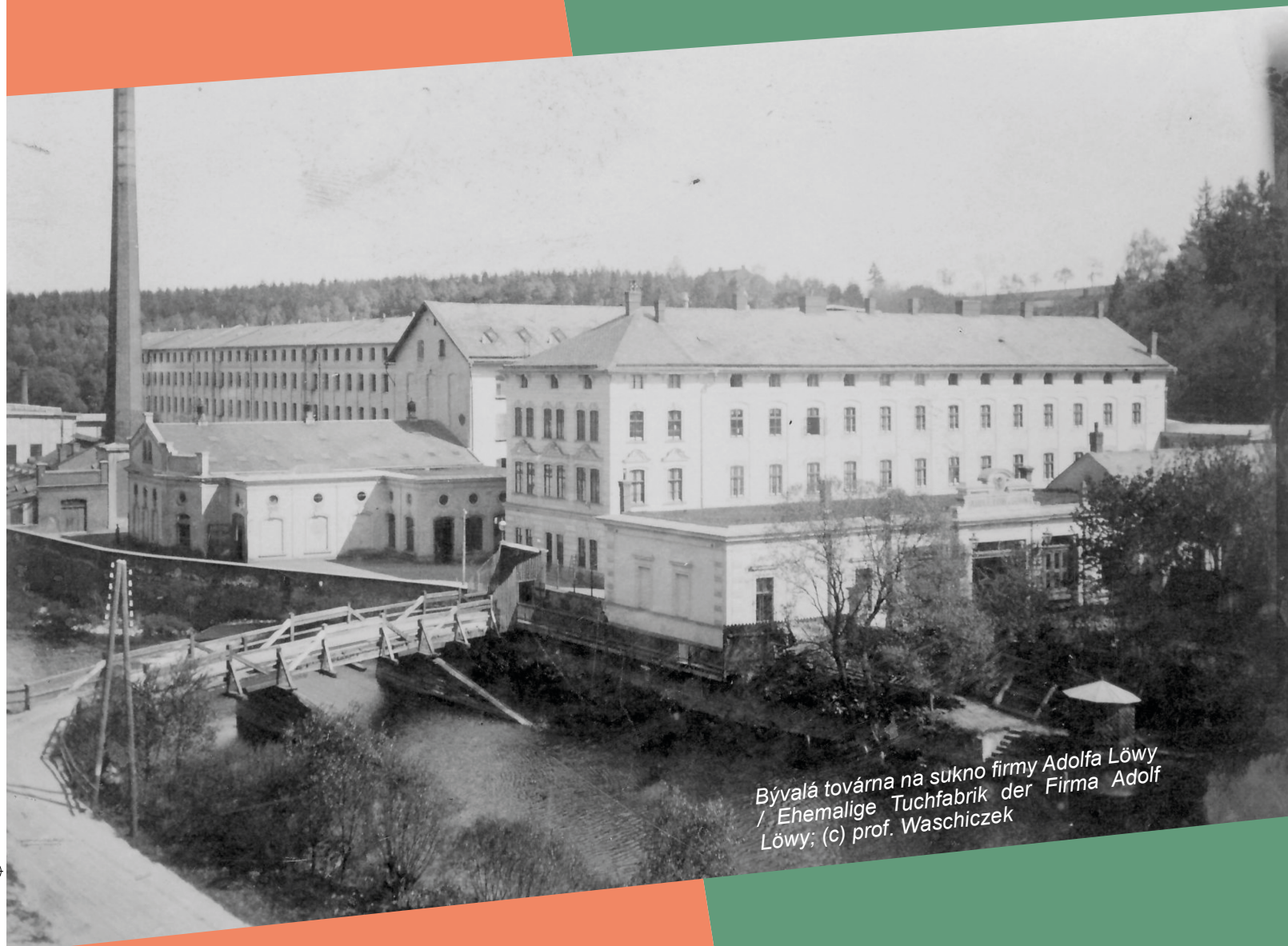
Gemeinsames tschechisch-österreichisches Projekt des Vysočina-Museums Jihlava und des Museums Alte Textilfabrik in Weitra. Das Projekt wurde durch das Interreg-Programm Österreich-Tschechien unterstützt.

Interreg
Rakousko – Česko

Spolufinancováno
Evropskou unií

Bývalá továrna na sukno firmy Adolfa Löwy
/ Ehemalige Tuchfabrik der Firma Adolf
Löwy; (c) prof. Waschiczek

Na přelomu století se mění svět.

Z továren stoupá kouř, stroj nahrazuje ruce a nový rytmus práce mění život i myšlení lidí.

V této době se rodí dva muži – Franz Kafka a Josef Alois Schumpeter.

Každý z nich jinak zachycuje proměnu moderní civilizace: jeden v obrazech člověka ztraceného v soukolí systému, druhý v teoriích, které popisují tvorbu a zánik hospodářských světů.

An der Jahrhundertwende befindet sich die Welt im Wandel.

Aus den Fabriken steigt Rauch auf, Maschinen ersetzen menschliche Handarbeit, und ein neuer Arbeitsrhythmus verändert das Leben und Denken der Menschen.

In dieser Zeit kommen zwei Männer zur Welt – Franz Kafka und Josef Alois Schumpeter.

Jeder verarbeitet den Wandel der modernen Zivilisation auf unterschiedliche Weise: der eine in Bildern von im Räderwerk des Systems verlorenen Menschen, der andere in Theorien über die Schöpfung und den Untergang von Wirtschaftswelten.

Synové průmyslu

/ SÖHNE DER INDUSTRIE

Franz Kafka & Josef Alois Schumpeter

Číslo projektu / Projektnummer: SPF-01-003

Realizace projektu / **Projektumsetzung:**

Muzeum Vysočiny Jihlava (Česká republika / **Tschechische Republik**)

Museum Alte Textilfabrik (Rakousko / **Österreich**)

Financování projektu / **Projektfianzierung:**

Projekt je realizován s finanční podporou Fondu malých projektů Rakousko–Česká republika v rámci Programu Interreg Rakousko–Česká republika.

Das Projekt wird mit finanzieller Unterstützung des Kleinprojektfonds Österreich- Tschechien im Rahmen des Programms Interreg Österreich-Tschechien umgesetzt.

Interreg
Rakousko – Česko

Spolufinancováno
Evropskou unií

Spolupráce / **Zusammenarbeit:**

Projekt probíhá za podpory Vysoké školy polytechnické Jihlava (VŠPJ).

Das Projekt wird unterstützt durch

www.mvji.cz

www.textilstrasse.at

www.vspj.cz

Jihlava, 2025

O projektu / Über das Projekt

Projekt představuje dvě výrazné osobnosti přelomu 19. a 20. století – Franze Kafku a Josefa Aloise Schumpetera. Oba mají velký význam (nejen) pro Česko i Rakousko a patří ke světově uznávaným osobnostem – jeden jako spisovatel, druhý jako ekonom.

Ačkoli jejich cesty vedly rozdílnými směry, spojuje je víc, než by se zdálo. Narodili se ve stejném roce 1883 a oba pojí město Třešť – Schumpeter se zde narodil, Kafka sem jezdil na prázdniny k příbuzným a našel zde svou první lásku.

Česko-rakouský projekt Synové průmyslu nahlíží jejich příběhy skrze rodinné a společenské souvislosti textilního průmyslu, který proměnil tvář střední Evropy v 19. století.

Oba pocházeli z rodin, jejichž osudy formovala průmyslová revoluce – nový rytmus práce, technický pokrok i měnící se společenské vztahy.

Možná právě odlišné pohledy na tutéž realitu – svět továren, obchodu a moderní společnosti – utvářely jejich myšlení i dílo. A možná to byla právě Třešť, kde se průmyslový věk setkal s duší střední Evropy a zrodily se dvě tak rozdílné, a přesto příbuzné vize moderního člověka.

Dva muži, dvě cesty, jedna doba – století, kdy stroje rozhybaly dějiny.

Das Projekt stellt zwei bedeutende Persönlichkeiten der Zeitenwende vom 19. zum 20. Jahrhundert vor – Franz Kafka und Josef Alois Schumpeter. Beide sind (nicht nur) für Tschechien und Österreich von großer Bedeutung und gehören zu den weltweit anerkannten Persönlichkeiten – der eine als Schriftsteller, der andere als Ökonom.

Obwohl ihre Lebenswege unterschiedlich verliefen, verbindet sie mehr, als es den Anschein hat. Sie wurden beide im Jahr 1883 geboren und haben eine Verbindung zur Stadt Třešť (Triesch) – Schumpeter wurde dort geboren, Kafka verbrachte dort Ferien bei Verwandten und fand dort seine erste Liebe.

Das tschechisch-österreichische Projekt „Söhne der Industrie“ betrachtet ihre Lebensgeschichten im Kontext ihrer Familien und der Textilindustrie, die das Mitteleuropa des 19. Jahrhunderts verwandelte.

Beide stammten aus Familien, deren Schicksal die industrielle Revolution prägte – ein neuer Arbeitsrhythmus, technischer Fortschritt und sich ständig verändernde soziale Beziehungen.

Vielleicht waren es gerade die unterschiedlichen Perspektiven auf dieselbe Realität – die Welt der Fabriken, des Handels und der modernen Gesellschaft –, die ihr Denken und Schaffen formten. Und vielleicht war es gerade Třešť (Triesch), wo sich das Industriezeitalter mit dem Geist Mitteleuropas überschneidete und zwei so unterschiedliche und doch verwandte Visionen des modernen Menschen entstanden.

Zwei Männer, zwei Lebenswege, eine Epoche – ein Jahrhundert, in dem Maschinen die Geschichte in Bewegung brachten.

Průmyslová revoluce 19. století

/ Industrierevolution im 19. Jahrhundert

V roce 1800 vypršel patent skotského vynálezce Jamese Watta na zdokonalený parní stroj. V důsledku uvolnění patentu došlo k prudkému rozvoji konkurence a inovací a k rychlému technologickému pokroku, který dal 19. století zažité přívěsky „století páry“.

Průmyslová revoluce, která v Anglii započala již v 18. století, byla na počátku 19. století výrazně akcelerována a začala se s mimořádnou rychlostí šířit po celém evropském kontinentu. Technické inovace, levné suroviny z kolonií, dobrá dostupnost uhlí a intenzivní využívání lidské práce byly hlavními faktory exponenciálního nárůstu výrobní produkce. Toto tempo ekonomického růstu pokračovalo po většinu 19. století a položilo základy pro tzv. druhou průmyslovou revoluci na jeho konci. Rychlý vývoj je dobře patrný zejména v textilním průmyslu.

Díky využití parního stroje a uhlí coby nového zdroje energie lidé mimo jiné ztratili závislost na vodní energii. Průmyslová výroba se stala nezávislou na místě a mohla se od říčních koryt rozšiřovat prakticky kamkoliv.

Prudký průmyslový růst zároveň vyvolal silnou poptávku po pracovní síle. Do výrobního procesu s tvrdými pracovními podmínkami byly zapojovány ženy i děti. Zavedení umělého osvětlení umožnilo prodlužovat pracovní dobu nad rámec denního světla.

V průběhu 19. století se počet obyvatel Evropy zdvojnásobil na přibližně 400 milionů lidí.

Im Jahr 1800 lief das Patent des schottischen Erfinders James Watt für eine verbesserte Dampfmaschine aus. Die Freigabe des Patents führte zu einem rasanten Anstieg des Konkurrenzkampfes und der Innovationen sowie zu einem schnellen technologischen Fortschritt, der dem 19. Jahrhundert den Beinamen „Jahrhundert unter Dampf“ gab.

Die industrielle Revolution, die in England bereits im 18. Jahrhundert begonnen hatte, wurde zu Anfang des 19. Jahrhunderts deutlich beschleunigt und breitete sich mit außergewöhnlicher Geschwindigkeit über den gesamten europäischen Kontinent aus. Der exponentielle Produktionsanstieg wurde durch verschiedene Faktoren beeinflusst, darunter technische Innovationen, billige Rohstoffe aus den Kolonien, eine gute Verfügbarkeit von Kohle sowie die intensive Nutzung menschlicher Arbeitskraft. Dieses Tempo des Wirtschaftswachstums hielt während des größten Teils des 19. Jahrhunderts an und legte den Grundstein für die sogenannte zweite industrielle Revolution am Ende dieses Jahrhunderts. Die rasante Entwicklung ist insbesondere in der Textilindustrie deutlich zu sehen.

Durch den Einsatz der Dampfmaschine und der Kohle als neue Energiequelle wurde man unter anderem von der Wasserkraft unabhängig. Die industrielle Produktion konnte sich unabhängig vom Standort entwickeln und sich von den Flussbetten aus praktisch überall ausbreiten.

Das rapide industrielle Wachstum führte gleichzeitig zu einer starken Nachfrage nach Arbeitskräften. Im Produktionsprozess mit schweren Arbeitsbedingungen wurden auch Frauen und Kinder einbezogen. Durch die Einführung künstlicher Beleuchtung war es möglich, die Arbeitszeit über die Tageslichtstunden hinaus zu verlängern.

Im Laufe des 19. Jahrhunderts verdoppelte sich die Einwohnerzahl Europas auf etwa 400 Millionen Menschen.

*Spinnfabrik
Spinnweberei*

F. Kafka, © Sammlung Wagenbach

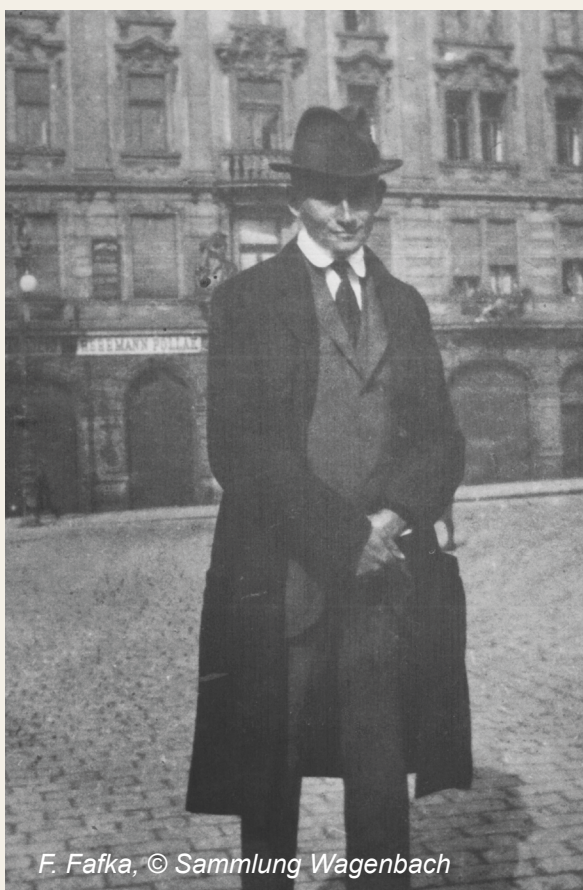
J. A. Schumpeter

Synové průmyslu / Franz Kafka & Josef Alois Schumpeter

Josef Alois Schumpeter (* 8. 2. 1883, Třešť – † 8. 1. 1950, Taconic, Salisbury) vyrůstal v Třešti, studoval ve Vídni a stal se nejmladším profesorem v rakousko-uherské monarchii. Působil na univerzitách v Černovicích, Štýrském Hradci a ve Vídni, později také na prestižní Harvardské univerzitě v USA. V jeho ekonomické analýze hrají ústřední roli inovativní podnikatelé jako hybná síla hospodářského rozvoje. Pocházel z rodiny, která vlastnila menší textilní podnik.

Franz Kafka (* 3. 7. 1883, Praha – † 3. 6. 1924, Kierling, Klosterneuburg) se narodil v Praze. Pracoval jako právník v úrazové pojišťovně Arbeiter-Unfall-Versicherung a intenzivně se věnoval psaní. V centru jeho tísnivých textů často stojí nevině pronásledovaná lidská bytost, vydaná napospas anonymním silám. Kafka je dnes považován za jednoho z nejvýznamnějších spisovatelů 20. století; jeho profesní zkušenost z prostředí dělníků prohloubila jeho citlivost vůči lidskému utrpení.

Co spojuje makroekonomu Schumpetera a spisovatele Kafku? Oba se narodili v roce 1883 – na vrcholu průmyslové revoluce. Oba pocházeli z rodin spjatých s textilním podnikáním a oba měli osobní vazbu k Třešti – Schumpeter se zde narodil, Kafka zde měl příbuzné z matčiny strany. Oba se stali světově proslulými osobnostmi, i když každý v jiném oboru. Schumpeter neuspěl ve svém krátkém podnikatelském pokusu, zatímco Kafka zůstal nešťastným úředníkem, který nacházel svobodu pouze v psaní.

F. Kafka, © Sammlung Wagenbach

J. A. Schumpeter

Söhne der Industrie: Franz Kafka & Josef Alois Schumpeter

Josef Alois Schumpeter (*8. 2. 1883, Třešť (Triesch) – †8. 1. 1950, Taconic, Salisbury) wuchs in Třešť (Triesch) auf, studierte in Wien und wurde der jüngste Professor in der Monarchie Österreich-Ungarn. Er arbeitete an den Universitäten in Czernowitz, Graz und Wien, später auch an der renommierten Harvard University in den USA. In seiner Wirtschaftsanalyse spielen innovative Unternehmer eine zentrale Rolle als Treibkraft der wirtschaftlichen Entwicklung. Er stammte aus einer Familie, die einen kleinen Textilbetrieb hatte.

Franz Kafka (*3. 7. 1883, Prag – †3. 6. 1924, Kierling, Klosterneuburg) wurde in Prag geboren. Er arbeitete als Jurist für die Arbeiter-Unfall-Versicherung und widmete sich intensiv dem Schreiben. In seinen beklemmenden Texten steht oft ein unschuldig verfolgter Mensch im Mittelpunkt, der anonymen Kräften auf Gnade und Ungnade ausgeliefert ist. Kafka gilt heute als einer der bedeutendsten Schriftsteller des 20. Jahrhunderts; seine beruflichen Erfahrungen unter Arbeitern vertieften sein Einfühlungsvermögen für das menschliche Leiden.

Was verbindet den Makroökonom Schumpeter und den Schriftsteller Kafka? Beide wurden 1883 geboren – auf dem Höhepunkt der industriellen Revolution. Beide stammten aus Textilfamilien und beide hatten eine persönliche Beziehung zu Třešť (Triesch) – Schumpeter wurde hier geboren, Kafka hatte hier Verwandte mütterlicherseits. Beide wurden weltberühmte Persönlichkeiten, wenn auch in unterschiedlichen Bereichen. Schumpeters kurzer Versuch als Unternehmer scheiterte; Kafka blieb ein unglücklicher Beamter, der nur im Schreiben Freiheit fand.

Kořeny Franze Kafky / Wurzeln von Franz Kafka

*Franz Kafka (10 let) se sestrami Valli a Elli /
Frenz Kafka (10 Jaher) mit den Schwestern
Valli und Elli, © Sammlung Wagenbach*

Julie Löwyová, matka Franze Kafky, se narodila 23. března 1856 v Poděbradech – shodou okolností ve stejné městě, odkud zřejmě pocházela i Schumpeterova babička. Pocházela z židovské podnikatelské rodiny Löwyů. Její otec vlastnil obchod s látkami a pronajímal pivovar. Jeden z jejích bratrů se stal lékařem v Třešti, další působil jako textilní továrník.

Ve svých vzpomínkách Julie Kafka uvádí, že rod Löwyů měl několik větví, z nichž některé provozovaly továrny na sukno a později přijaly jméno Lanner (místo Löwy).

Julie se zřejmě prostřednictvím dohazovače provdala za ambiciózního obchodního cestujícího Hermanna Kafku. Díky jejímu věnu si mohli novomanželé krátce po svatbě v roce 1882 otevřít v Praze galanterii. Rodinný obchod se nacházel na Staroměstském náměstí a nabízel široký sortiment šicích potřeb a textilního zboží.

Franz Kafka v dětství často trávil prázdniny u svého oblíbeného strýce, venkovského lékaře Dr. Siegfrieda Löwyho v Třešti. Tento kontakt s poklidným prostředím malého města mu zůstal v živé paměti a později se promítl i do jeho vnímání rodinných a společenských vztahů.

Julie Löwy, die Mutter von Franz Kafka, wurde am 23. März 1856 in Poděbrady (Podiebrad) geboren – zufällig in derselben Stadt, aus der vermutlich auch Schumpeters Großmutter stammte. Sie stammte aus der jüdischen Unternehmerfamilie Löwy. Ihr Vater besaß ein Textilladen und vermietete eine Brauerei. Einer ihrer Brüder wurde Arzt in Třešť (Triesch), während ein anderer Textilfabrikant wurde.

In ihren Erinnerungen berichtet Julie Kafka, dass die Familie Löwy mehrere Familienzweige hatte, von denen einige Tuchfabriken betrieben und später den Namen Lanner (anstelle von Löwy) annahmen.

Julie heiratete den ehrgeizigen Handelsreisenden Hermann Kafka, vermutlich mit Hilfe eines Heiratsvermittlers. Dank ihrer Mitgift konnten die Jungvermählten kurz nach ihrer Hochzeit im Jahr 1882 ein Kurzwarengeschäft in Prag eröffnen. Das Familiengeschäft befand sich auf dem Altstädter Ring und bot ein breites Sortiment an Nähzubehör und Textilwaren an.

Franz Kafka verbrachte seine Kindheit oft bei seinem Lieblingsonkel, dem Landarzt Dr. Siegfried Löwy in Třešť (Triesch). Der Kontakt mit der ruhigen Umgebung einer Kleinstadt blieb ihm in lebendiger Erinnerung und spiegelte sich später auch in seiner Wahrnehmung familiärer und gesellschaftlicher Beziehungen wider.

*Julia Kafka, roz. (geb.) Löwy,
© Sammlung Wagenbach*

*Hermann Kafka,
© Sammlung Wagenbach*

Kořeny Josefa Aloise Schumpetera / Wurzeln von Josef Alois Schumpeter

Schumpeterův rodný dům / Geburtshaus Schumpeters

Otec Josefa Aloise Schumpetera, Josef Alois Karl Schumpeter, vedl se svým bratrem rodinnou textilní továrnu v Třešti. Zemřel při nehodě ve věku pouhých 32 let. Jeho matka, Johanna Schumpeterová, rozená Grünerová, pocházela z jihlavské lékařské rodiny Grünerů a narodila se ve Wiener Neustadt. Po manželově smrti, ve věku 27 let, se se synem přestěhovala do Štýrského Hradce, kde se znovu provdala. Josef Alois Schumpeter o své matce často hovořil jako o osobě, která měla na jeho život největší vliv.

Rod Schumpeterů, katolická rodina textilních podnikatelů, se v Třešti výrazně etabloval a po několik generací patřil k významným měšťanským rodům. Jeho členové byli činní v obecní správě, několikrát zastávali post starosty a působili jako mecenáši místní kultury.

Třešť 19. století byla multietnické, vícejazyčné a vícenáboženské město s početnou židovskou komunitou. Toto kulturně rozmanité prostředí, v němž Schumpeter prožil část dětství, mohlo ovlivnit i jeho pozdější otevřenost světu.

Schumpeter mluvil několika jazyky – česky, německy, francouzsky, anglicky, italsky, latinsky a řecky – a jeho ekonomická tvorba měla od počátku nadnárodní a univerzální charakter.

Der Vater von Josef Alois Schumpeter, Josef Alois Karl Schumpeter, führte gemeinsam mit seinem Bruder die Familien-Textilfabrik in Třešť (Triesch). Er starb bei einem Unfall im Alter von nur

32 Jahren. Seine Mutter, Johanna Schumpeter, geborene Grüner, stammte aus der Iglauer Ärztfamilie Grüner und wurde in Wiener Neustadt geboren. Nach dem Tod ihres Mannes zog sie als 27-Jährige mit ihrem Sohn nach Graz, wo sie wieder heiratete. Josef Alois Schumpeter äußerte sich oft darüber, dass seine Mutter den größten Einfluss auf sein Leben hatte.

Die Schumpeters, eine katholische Familie von Textilunternehmern, hatten sich in Třešť (Triesch) fest etabliert und gehörten mehrere Generationen lang zu den bedeutenden Bürgerfamilien. Ihre Mitglieder waren in der Gemeindeverwaltung tätig, übernahmen mehrmals das Amt des Bürgermeisters und förderten die lokale Kultur als Mäzene.

Třešť (Triesch) war im 19. Jahrhundert eine multiethnische, mehrsprachige und multireligiöse Stadt mit einer zahlreichen jüdischen Gemeinde. Dieses kulturell vielfältige Umfeld, in dem Schumpeter einen Teil seiner Kindheit verbrachte, könnte auch seine spätere weltoffene Haltung beeinflusst haben.

Schumpeter sprach mehrere Sprachen – Tschechisch, Deutsch, Französisch, Englisch, Italienisch, Latein und Griechisch – und seine wirtschaftswissenschaftlichen Werke hatten von Anfang an einen übernationalen und universellen Charakter.

Josef Alois Schumpeter

časová osa /

Chronologischer Lebenslauf

1883 – Narozen 8. února v Třešti. / Geboren am 8. Februar in Triesch (Triesch).

1887–1888 – Po předčasné smrti otce se matka Johanna Schumpeterová se sedmiletým synem stěhuje do Štýrského Hradce, kde se později znovu provdá. / Nach dem vorzeitigen Tod seines Vaters zieht seine Mutter Johanna Schumpeter mit ihrem siebenjährigen Sohn nach Graz, wo sie später wieder heiratet.

1893–1901 – Studuje na prestižním vídeňském gymnáziu Theresianum. Kromě klasických jazyků (latiny a řečtiny) se učí anglicky, francouzsky a italsky, už ovládá češtinu a němčinu. Studium končí s vyznamenáním. / Er besucht das renommierte Wiener Gymnasium Theresianum. Neben den klassischen Sprachen (Latein und Griechisch) lernt er Englisch, Französisch und Italienisch, beherrscht bereits Tschechisch und Deutsch. Er schließt sein Studium mit Auszeichnung ab.

1901–1906 – Studium práv, ekonomie a filozofie na Vídeňské univerzitě. Doktorát práv (1906). Praxi vykonává u Mezinárodního smíšeného odvolacího soudu v Káhiře. / Studium der Jura, Wirtschaft und Philosophie an der Universität Wien, Jura-Doktorat (1906). Praktikum beim Internationalen Gemischten Gerichtshof in Kairo.

1911 – Jmenován řádným profesorem politické ekonomie na univerzitě ve Štýrském Hradci. Stává se nejmladším profesorem Rakousko-Uherska. / Ernennung zum ordentlichen Professor für Volkswirtschaftslehre an der Universität Graz. Er wird der jüngste Professor Österreich-Ungarns.

1918 – Publikuje Krizi daňového státu (Die Krise des Steuerstaats). / Die Krise des Steuerstaats wird veröffentlicht.

1919 – Krátce působí jako ministr financí Rakouské republiky ve vládě Karla Rennera. Později stojí v čele banky Biedermann & Co. / Kurzzeitige Amtszeit als Finanzminister der Republik Österreich in der Regierung von Karl Renner. Später stand er an der Spitze der Bank Biedermann & Co.

1924 – Po pádu banky přichází o značnou část majetku. / Nach dem Bankkrach verliert er einen Großteil seines Vermögens.

1925 – Umírá jeho manželka Annie Reisingerová i jejich novorozené dítě. / Seine Frau Annie Reisinger und ihr neugeborenes Kind sterben.

1932 – Přijímá profesuru na Harvard University, kde působí až do konce života. / Er nimmt eine Professur an der Harvard University an, wo er bis zu seinem Lebensende tätig ist.

1937 – Žení se s americkou ekonomkou Romaine Elizabeth Boody (Firuski). / Er heiratet die amerikanische Ökonomin Romaine Elizabeth Boody (Firuski).

1942 – Vychází jeho nejslavnější dílo Capitalism, Socialism and Democracy (Kapitalismus, socialismus a demokracie). / Sein berühmtestes Werk Capitalism, Socialism and Democracy wird veröffentlicht.

1948 – Zvolen prezidentem Americké ekonomické asociace. / Er wird zum Präsidenten der American Economic Association gewählt.

1950 – Umírá 8. ledna v Taconicu (Connecticut, USA) na mozkovou mrtvici. / Er stirbt am 8. Januar in Taconic (Connecticut, USA) an einem Gehirnschlag.

Franz Kafka

časová osa /

Chronologischer Lebenslauf

1883 – Narozen 3. července v Praze do německy mluvící židovské rodiny obchodníka Hermanna Kafky a Julie, rozené Löwyové. / Geboren am 3. Juli in Prag als Sohn einer deutschsprachigen jüdischen Familie, des Kaufmanns Hermann Kafka und Julie, geborene Löwy.

1893–1901 – Navštěvuje Německé státní gymnázium na Starém Městě pražském, jehož budova sousedí s obchodem jeho rodičů. / Deutsches Staatsgymnasium in der Prager Altstadt, dessen Gebäude neben dem Geschäft seiner Eltern liegt.

1901–1906 – Studium práv na Německé univerzitě v Praze, zakončené titulem doktora práv (1906). / Jurastudium an der Deutschen Universität in Prag, abgeschlossen mit dem Juristischen Doktorat (1906).

1907 – Při letní návštěvě Třeště se seznamuje s Vídeňankou Hedwig Therese Weilerovou, svou první velkou láskou. / Bei einem Sommerbesuch in Třešť (Triesch) lernt er die Wienerin, Hedwig Therese Weiler, kennen, seine erste große Liebe.

1908–1922 – Pracuje v Arbeiter-Unfall-Versicherungs-Anstalt für das Königreich Böhmen (Dělnická úrazová pojišťovna). Díky této práci poznává sociální poměry dělnictva a později čerpá inspiraci pro své dílo. / Er arbeitet in der Arbeiter-Unfall-Versicherungs-Anstalt für das Königreich Böhmen. Durch diese Arbeit lernt er über die sozialen Verhältnisse der Arbeiterklasse und lässt sich später davon für sein Werk inspirieren.

1911–1912 – Na nátlak rodiny podporuje švagra Karla Hermanna při založení Prager Asbestwerke Hermann & Co.; je uveden jako společník, ale podnikání ho nenaplňuje. / Auf Druck seiner Familie unterstützt er seinen Schwager, Karl Hermann, bei der Gründung der Prager Asbestwerke Hermann & Co.; er wird als Gesellschafter eingetragen, aber das Unternehmertum erfüllt ihn nicht.

1912–1917 – Vztah s Felicií Bauerovou; dvakrát zasnoubení, nikdy neoddáni. / Beziehung mit Felicia Bauer; zweimal verlobt, nie geheiratet.

1915 – Vyšla povídka Proměna (Die Verwandlung). / Veröffentlichung der Erzählung *Die Verwandlung*.

1919–1920 – Navazuje citový a intelektuální vztah s novinářkou a překladatelkou Milenou Jesenskou. / Emotionale und intellektuelle Beziehung mit der Journalistin und Übersetzerin, Milena Jesenská.

1922 – Kvůli tuberkulóze odchází do penze z pojišťovny. / Wegen Tuberkulose geht er aus der Versicherungsanstalt in den Ruhestand.

1924 – Umírá 3. června v sanatoriu Kierling u Vídně na následky tuberkulózy hrtanu. / Er stirbt am 3. Juni im Sanatorium Kierling bei Wien an den Folgen einer Kehlkopf-Tuberkulose.

Český „rakouský Manchester“ / Das böhmische „österreichische Manchester“

*Bývalá továrna na sukno firmy Adolfa Löwy /
Ehemalige Tuchfabrik der Firma Adolf Löwy*

Die landwirtschaftlich benachteiligten und oft abgelegenen Gebiete Böhmens waren jahrhundertlang auf die Fähigkeiten ihrer Handwerker angewiesen.

Orte, wo der Boden kaum eine Familie ernähren konnte, wurden zur Wiege feiner Handwerkskünste – Weberei, Tuchmacherei, Spinnerei und Glasherstellung. Diese Meister des Stoffes und des Glases versorgten das gesamte Reich mit ihren Produkten und legten somit die Grundlage für das, was später als „österreichisches Manchester“ bekannt wurde.

Zemědělsky znevýhodněné a často odlehlé oblasti Čech se musely po staletí spoléhat na dovednost svých řemeslníků.

Z míst, kde půda sotva uživila rodinu, se stala kolébka jemných řemesel – tkalcovství, soukenictví, předení a sklářství. Tito mistři látky a skla zásobovali produkty celé soustátí a položili základ tomu, čemu se později začalo říkat „rakouský Manchester“.

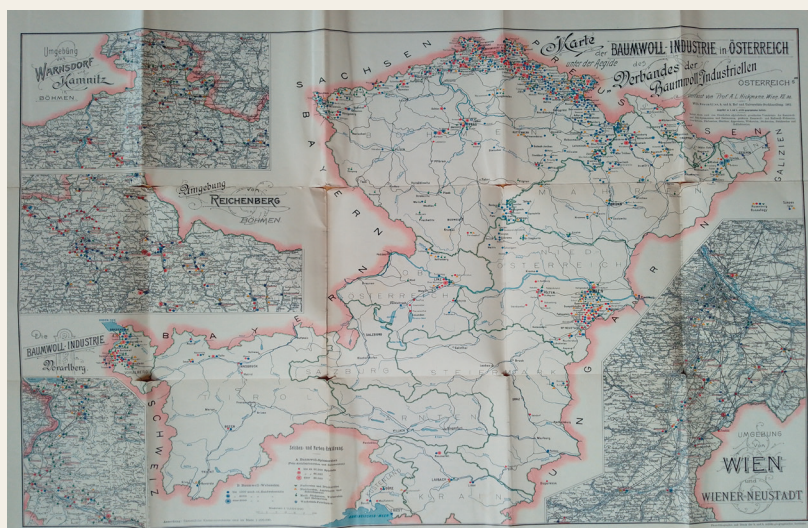
Na přelomu 18. a 19. století se právě z těchto dílen rodila první inovační centra – drobné podniky, které se s nástupem strojní výroby měnily v továrny. Již ve druhé polovině 18. století byl v Čechách instalován první anglický spádací stroj monarchie, symbol příchaze éry páry a železa.

Skutečný rozmach textilního průmyslu však nastal až po roce 1850, kdy průmyslové závody začaly růst zejména v severních a severovýchodních Čechách, na Moravě, v části Slezska, ale i v městských centrech jako Praha a Brno a brzy také na pomezí jižních Čech a Českomoravské vrchoviny.

V roce 1800 pocházelo z Čech přibližně 64 % průmyslové výroby v monarchii / 1880 kamen in der Monarchie rund 64 % der industriellen Produktion aus Böhmen

Aus diesen Werkstätten entstanden um die Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert die ersten Innovationszentren – kleine Unternehmen, die sich mit dem Aufkommen der Maschinenproduktion zu Fabriken verwandelten. Bereits in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts wurde in Böhmen die erste englische Spinnmaschine der Monarchie installiert, ein Symbol für das kommende Zeitalter von Dampf und Eisen.

Der richtige Aufschwung der Textilindustrie setzte jedoch erst nach 1850 mit dem Wachstum neuer Industriebetriebe ein. Diese entstanden vor allem in Nord- und Nordostböhmen, in Mähren und in Teilen Schlesiens, aber auch in städtischen Zentren wie Prag und Brünn. Bald darauf folgte auch die Entwicklung im Grenzgebiet zwischen Südböhmen und der Böhmischo-mährischen Höhe.

Módní továrna Hackl & Söhne, Weitra /
Modewarenfabrik Hackl & Söhne, Weitra,
© Familienarchiv Hackl

Výrobní ručně vázaných koberců, továrna
Johanna Bachhausen / Herstellung handgeknüpfter
Teppiche, Fabrik Johann Bachhausen,
© Eduard Štepan

Waldviertel – venkov jako kolébka průmyslu / Waldviertel – Land als Wiege der Industrie

Periferní regiony monarchie s levnou půdou a zručnou pracovní silou se po revolučním roce 1848 staly atraktivními místy pro zakládání nových továren.

Rozvoj průmyslu se zde spojil s politickou změnou: zrušení feudálních omezení a otevření podnikání i pro židovské rodiny umožnilo vznik desítek nových závodů.

Když císař František Josef I. z obav o přelidnění a hygienu hlavního města omezil budování továren v okolí Vídně, proudily investice do venkovských krajů – do Waldviertelu, jižních Čech a Českomoravské vrchoviny.

Zde, mezi kopci, lesy a říčkami, začala vznikat síť menších podniků – soukenických dílen, bělidel, přádelen a tkalcoven – které spojily české a rakouské země do jednoho pulzujícího hospodářského celku.

Nach dem Revolutionsjahr 1848 wurden die peripheren Regionen der Monarchie mit billigem Boden und geschickten Arbeitskräften zu attraktiven Standorten für die Gründung neuer Fabriken.

Die industrielle Entwicklung verlief hier Hand in Hand mit dem politischen Wandel: die Aufhebung feudaler Beschränkungen und die Öffnung des Unternehmertums auch für jüdische Familien ermöglichten die Gründung Dutzender neuer Betriebe.

Als Kaiser Franz Joseph I. aus Sorge um die Überbevölkerung und Hygiene der Hauptstadt den Aufbau von Fabriken in der Umgebung Wiens einschränkte, flossen die Investitionen in ländliche Gebiete – ins Waldviertel, nach Südböhmen und auf die Böhmischemährische Höhe.

Hier, zwischen Hügeln, Wäldern und Flüssen, entstand ein Netzwerk kleinerer Unternehmen – Tuchmacherwerkstätten, Bleichereien, Spinnereien und Webereien –, das die böhmischen und österreichischen Länder zu einem pulsierenden Wirtschaftsraum verband.

Perspektiva Franze Kafky / Die Perspektive von Franz Kafka

S roztočením tisíců vřeten a strojů v továrnách monarchie se rodí i nový svět – svět pracovních smluv, úrazů, pojištění a byrokratických formulářů.

Průmyslový růst přináší nejen pokrok, ale i zranitelnost. Závislost člověka na stroji se stává osudovou.

V Praze vzniká největší pojišťovna v zemi – Úrazová pojišťovna pro dělníky v Čechách, s dvěma sty úředníky a téměř dvěma sty tisíci pojištěných.

Mezi jejími zaměstnanci sedí Franz Kafka, právník s jemnou citlivostí a bystrým pohledem na lidské utrpení.

„Jak jsou tito lidé skromní. Přicházejí k nám prosit. Místo toho, aby vzali úřad útokem a všechno rozbili na kusy.“ (Alena Wagnerová: V ohnisku nepokoje)

Kafka objíždí továrny v severních a východních Čechách, zapisuje nehody, jedná s továrníky, kontroluje výkazy. V jeho spisech se potkávají světy – dělníků, úředníků a strojů. Z těchto zkušeností vyrůstá jeho literární obraz byrokratického labyrintu, kde člověk zápasí o důstojnost tváří v tvář anonymní moci.

Mit dem Anlaufen tausender Spindeln und Maschinen in den Fabriken der Monarchie entsteht auch eine neue Welt – eine Welt der Arbeitsverträge, Arbeitsunfälle, Versicherungen und bürokratischen Formulare.

Das Industriewachstum bringt nicht nur Fortschritt, sondern auch Verletzlichkeit. Die Abhängigkeit des Menschen von Maschinen ist schicksalhaft.

In Prag entsteht die größte Versicherungsgesellschaft des Landes – Arbeiter-Unfall-Versicherungs-Anstalt für das Königreich Böhmen mit zweihundert Angestellten und fast zweihunderttausend Versicherten.

Zu ihren Angestellten gehört auch Franz Kafka, ein Rechtsanwalt mit Feingefühl und einem scharfen Blick für menschliches Leid.

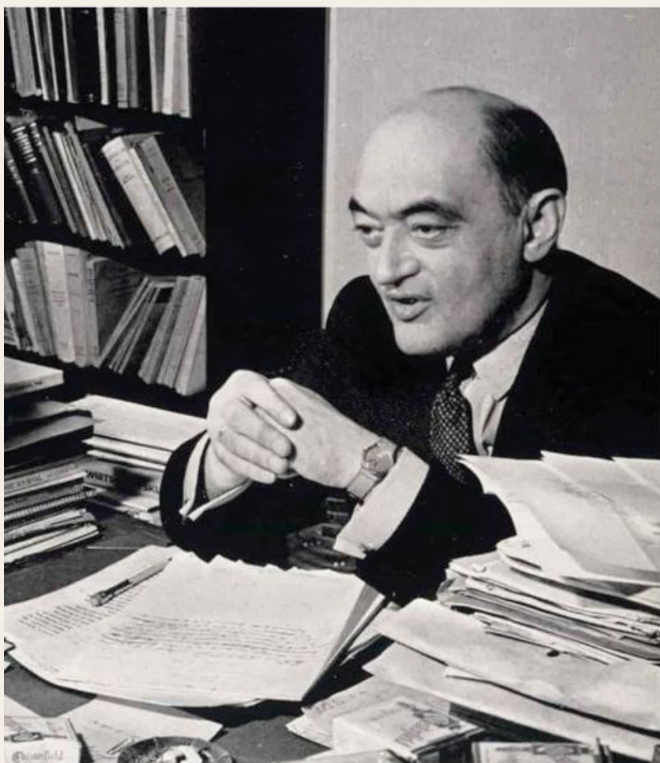
„Wie bescheiden sind diese Menschen. Sie kommen zu uns, um zu betteln. Anstatt das Amt zu stürmen und alles in Stücke zu schlagen.“ (Alena Wagnerová: Im Hauptquartier des Lärms)

Kafka besucht Fabriken in Nord- und Ostböhmen, protokolliert Unfälle, verhandelt mit Fabrikanten, kontrolliert Berichte. In seinen Schriften begegnen sich verschiedene Welten – die der Arbeiter, der Beamten und der Maschinen. Aus diesen Erfahrungen kreiert er sein literarisches Bild eines bürokratischen Labyrinths, in dem der Mensch angesichts anonymer Macht um seine Würde kämpft.

© Sammlung Wagenbach

Perspektiva Josefa Aloise Schumpetera / Die Perspektive von Josef Alois Schumpeter

„Proces kreativní destrukce je základním faktem kapitalismu.“

(J. A. Schumpeter, Kapitalismus, socialismus a demokracie)

Pro Josefa Aloise Schumpetera je klíčem k hospodářskému rozvoji inovace – čin jednotlivce, který naruší starý řád a otevře cestu novému. Tento člověk, inovativní podnikatel (Entrepreneur), je podle Schumpetera hybnou silou pokroku, symbolem lidské odvahy i tvořivosti. Oproti tomu kapitalista (Capitalist), který pouze spravuje kapitál bez invence, je pro něj jen stínem skutečného tvůrce.

Schumpeter si všímá, že s růstem ekonomiky se podnikání postupně odosobňuje. Rodinné továrny, kdysi prodchnuté vizí a odpovědností, pohlcují akciové společnosti, řízené z kanceláří vzdálených od skutečné práce. Tvůrčí energie se mění v rutinu – a právě v tom Schumpeter spatřuje paradox kapitalismu, který v sobě nese zárodek vlastního úpadku.

„Der Prozess der kreativen Zerstörung ist das wesentliche Faktum des Kapitalismus.“

(J. A. Schumpeter, Capitalism, Socialism and Democracy)

Für Joseph Alois Schumpeter ist Innovation der Schlüssel zur wirtschaftlichen Entwicklung – die Handlung eines Einzelnen, die die alte Ordnung zerstört und den Weg für Neues öffnet. Dieser Mensch, der innovative Unternehmer (Entrepreneur), ist laut Schumpeter die Treibkraft des Fortschritts und ein Symbol für menschlichen Mut und Kreativität. Im Gegensatz dazu ist der Kapitalist (Capitalist), der lediglich Kapital ohne Innovation verwaltet, für ihn nur ein Schatten des wahren Schöpfers.

Schumpeter bemerkt, dass das Unternehmertum mit dem Wirtschaftswachstum allmählich entpersonalisiert wird. Familienbetriebe, einst geprägt von Visionen und Verantwortung, werden von Aktiengesellschaften verschlungen, die in weit entfernten Büros gesteuert werden. Schöpferische Energie verwandelt sich in Routine – und genau darin sieht Schumpeter den Widerspruch des Kapitalismus, der den Keim seines eigenen Niedergangs in sich trägt.

Schumpeterova kritika kapitalismu / Schumpeters Kritik von Kapitalismus

Klasický podnikatel se vytrácí / Das Schwinden des klassischen Unternehmers

S postupující automatizací a růstem velkých podniků ztrácí podnikatel svou původní roli tvůrce a nositele rizika.

Schumpeter píše o „zbyrokratizované obří průmyslové jednotce“, která nahrazuje jednotlivce systémem pravidel, výborů a plánovacích rad: 1) Továrny a obchodní domy, kdysi nesoucí jména svých zakladatelů, přecházejí do rukou manažerů, správních rad a anonymních akcionářů. 2) Ekonomický život se odosobňuje, mizí identifikace, odpovědnost i hrdost na vlastní dílo. 3) Spolu s malými a středními podniky mizí i vrstvy, které kdysi tvořily ochranný štít kapitalismu – lidé schopní nést důsledky svých rozhodnutí a ztotožnit se s hodnotami, které pomáhali vytvářet.

Mit fortschreitender Automatisierung und dem Wachstum großer Unternehmen verliert der Unternehmer seine ursprüngliche Rolle als Schöpfer und Risikoträger.

Schumpeter schreibt über „vollkommen bürokratisierte industrielle Rieseneinheit“, die den Einzelnen durch ein System von Regeln, Ausschüssen und Planungsräten verdrängt: 1) Fabriken und Kaufhäuser, die einst die Namen ihrer Gründer trugen, gehen in die Hände von Managern, Verwaltungsräten und anonymen Aktionären über. 2) Das Wirtschaftsleben wird entpersonalisiert; Identifizierung, Verantwortung und Stolz auf das eigene Werk verschwinden. 3) Mit dem Verschwinden der kleinen und mittleren Unternehmen verlieren wir auch die Schichten, die einst den Schutzschirm des Kapitalismus bildeten – nämlich Menschen, die die Konsequenzen ihrer Entscheidungen tragen und sich mit den Werten identifizieren konnten, die sie selbst mitgestaltet hatten.

Roste nepřátelství / Wachsende Feindseligkeit

S ústupem osobní odpovědnosti slábne i emocionální vazba na systém. Zvýšená životní úroveň dělnictva nevede k větší spokojenosti, ale často k pocitu prázdnoty a neklidu.

Současně se rozšiřuje vrstva intelektuálů, vychovaných díky vzdělávacím možnostem kapitalistické společnosti. Tito vzdělaní, ale často netvůrčí lidé, obrazejí svou kritickou energii proti systému, který jim umožnil existovat. Veřejná správa, média i politika se plní antikapitalistickými hlasy a kapitalismus tak – paradoxně – začíná být podkopáván z vlastních kořenů.

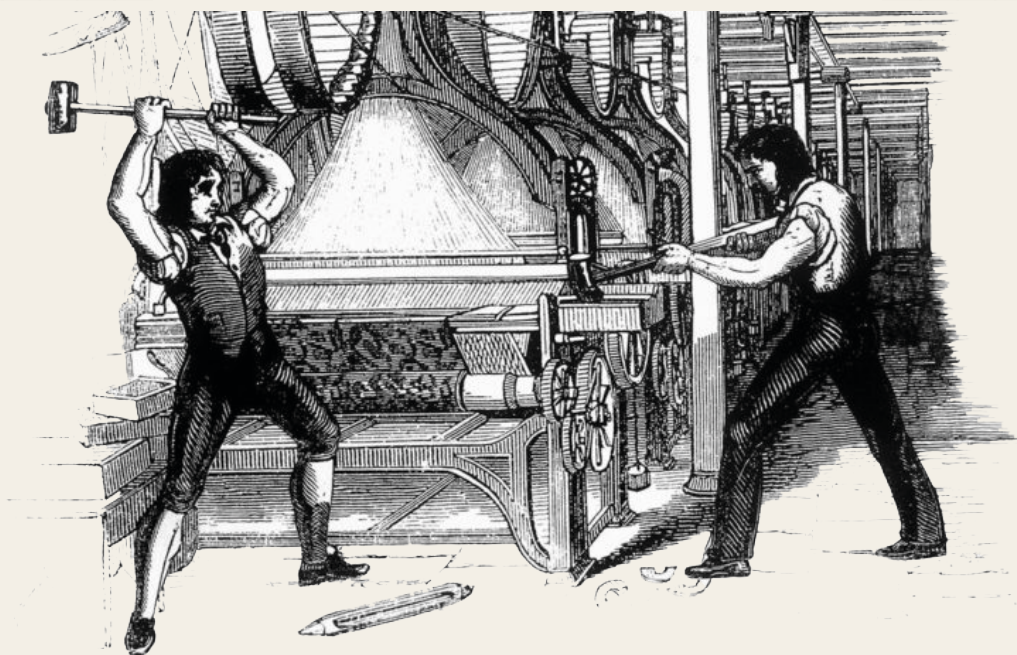
Mit dem Schwinden der persönlichen Verantwortung schwächt sich auch die emotionale Bindung an das System. Ein höherer Lebensstandard der Arbeiter führt nicht zu größerer Zufriedenheit, sondern oft zu einem Gefühl der Leere und Unruhe.

Gleichzeitig wächst die Schicht der durch die Bildungsmöglichkeiten der kapitalistischen Gesellschaft herangewachsenen Intellektuellen. Diese gebildeten, aber oft unkreativen Menschen richten ihre kritische Energie gegen das System, das ihnen ihre Existenz ermöglichte. Die öffentliche Verwaltung, Medien und Politik füllen sich mit antikapitalistischen Stimmen, und so wird der Kapitalismus paradox von seinen eigenen Wurzeln untergraben.

J. A. Schumpeter, Capitalism, Socialism and Democracy

Schumpeter nevidí zánik kapitalismu jako revoluci, ale jako tichý proces únavy, kdy duch podnikavosti ustupuje pohodlí a svoboda byrokracii.

Schumpeter sieht den Untergang vom Kapitalismus nicht als Revolution, sondern als einen leisen Prozess der Ermüdung: der Unternehmergeist weicht der Bequemlichkeit und die Freiheit der Bürokratie.

Schumpeterovo pojetí kreativní destrukce /

Pojem „kreativní destrukce“ se stal symbolem Schumpeterova chápání kapitalismu jako síly, která tvoří právě tím, že ničí. Každá inovace strhává staré struktury, rozbíjí ustálený řád a uvolňuje prostor pro nový. Pokrok není plynulý, ale pulzující a bolestný.

Už v 18. století bylo možné sledovat, jak se tato myšlenka zhmotňuje v praxi. Zavedení spřádacího stroje Spinning Jenny v Anglii znamenalo revoluci v textilní výrobě – zručné ruční tkalce nahradily stroje.

Rozhořčení dělníci, známí jako Maschinenstürmer (ničitelé strojů), se snažili tento proces zastavit silou. Kreativní destrukce byla tehdy doslova hmatatelná: stroj ničil práci, ale zároveň rodil průmysl.

Podle J. A. Schumpetera se ekonomický vývoj pohybuje v rytmu cyklů, v nichž se střídají období růstu a úpadku:

- 1) Vzestup – nové inovace vyvolávají vlnu investic, nadšení a hospodářského růstu.
- 2) Boom – přichází nadprodukce, nadhodnocení trhu a přehřátí ekonomiky.
- 3) Recese – investice slábnou, vzniká přebytek kapacit a ztráta důvěry.
- 4) Deprese – období útlumu a restrukturalizace, kdy se systém očisťuje a připravuje na nový začátek.

Tento rytmus – vzepětí, pád a znovuzrození – Schumpeter považoval za přirozený tep kapitalismu. V každé destrukci viděl zárodek budoucí tvorby – tvrdý, ale plodný řád hospodářských dějin.

Schumpeter und seine schöpferische Zerstörung

Der Begriff „schöpferische Zerstörung“ wurde zum Symbol für Schumpeters Kapitalismuskonzept – eine Treibkraft, die durch Zerstörung schafft. Jede Innovation reißt alte Strukturen nieder, bricht die bestehende Ordnung auf und schafft Platz für etwas Neues. Fortschritt ist kein kontinuierlicher, sondern ein pulsierender und schmerzhafter Prozess.

Bereits im 18. Jahrhundert konnte man beobachten, wie sich diese Idee in der Praxis verwirklichte. Die Einführung der Spinnmaschine Spinning Jenny in England führte zu einer Revolution in der Textilproduktion – geschickte Handweber wurden durch Maschinen ersetzt.

Empörte Arbeiter, bekannt als Maschinenstürmer, versuchten, diesen Prozess mit Gewalt zu stoppen. Die schöpferische Zerstörung war damals buchstäblich greifbar. Die Maschine zerstörte zwar Arbeitsplätze, schuf aber gleichzeitig auch einen neuen Industriezweig.

Laut J. A. Schumpeter verläuft die wirtschaftliche Entwicklung in Zyklen, in denen sich Phasen der Konjunktur und des Abstiegs abwechseln:

Aufschwung – Neue Innovationen lösen eine Welle von Investitionen, Begeisterung und Wirtschaftswachstum aus.

Boom – Es kommt zu Überproduktion, Überbewertung des Marktes und Überhitzung der Wirtschaft.

Abschwung – Die Investitionen schwächeln, es entsteht Überkapazität und Vertrauensverlust.

Depression – Zeit der Abschwächung und der Umstrukturierung, in der sich das System reinigt und auf einen Neuanfang vorbereitet.

Diesen Rhythmus – Aufschwung, Abschwung und Wiedergeburt – betrachtete Schumpeter als den natürlichen Puls des Kapitalismus. In jeder Zerstörung sah er den Keim zukünftiger Schöpfung – eine harte, aber fruchtbare Ordnung der Wirtschaftsgeschichte.

Co myslíte? / Was denken Sie?

Čím méně pravidel svazuje podnikání, tím rychleji roste ekonomika – a s ní i bohatství společnosti.

Je weniger Regeln das Unternehmertum einschränken, desto schneller wächst die Wirtschaft – und damit der gesellschaftliche Wohlstand.

Ale může být prosperita trvalá, pokud se zisky nerozdělují spravedlivě, podle práce a odpovědnosti?

Doch kann Prosperität dauerhaft bestehen, wenn Gewinne nicht gerecht, entsprechend der geleisteten Arbeit und der Verantwortung, verteilt werden?

Kde leží hranice mezi svobodou trhu a prospěchem všech?

Wo liegt die Grenze zwischen Marktfreiheit und Gemeinwohl?

Synové průmyslu / Söhne der Industrie: Franz Kafka & Josef Alois Schumpeter

Muzeum Vysočiny Jihlava – Muzeum Třešť (pobočka MVJ) / Muzeum Vysočiny Jihlava – Muzeum Třešť (Zweigstelle MVJ)

Rooseveltova 462, 589 01 Třešť, www.mvji.cz

Pobočka Muzea Vysočiny Jihlava v Třešti sídlí od roku 2003 v domě, ze kterého pocházel světově uznávaný ekonom Josef Alois Schumpeter.

Vedle expozice věnované Schumpeterovi zde návštěvníci najdou i stálou výstavu betlémů, zámecký pokoj, expozici „Zaniklý třešťský průmysl“ a také krátkodobé tematické výstavy.

Die Zweigstelle des Vysočina-Museums Jihlava in Třešť (Triesch) hat seit 2003 den Sitz im Geburtshaus des weltberühmten Ökonomen, Josef Alois Schumpeter.

Außer der Ausstellung über Schumpeter finden hier Besucher auch eine Dauerausstellung von Krippen, einen Schlossraum, die Exposition „Ausgestorbene Triescher Industrie“ und auch kurzfristige thematische Ausstellungen.

Museum Alte Textilfabrik

In der Brühl 13, 3970 Weitra, www.textilstrasse.at

Tam, kde před sto lety stály tkalcovské stavy, potiskovací stoly a vyšívací stroje, mohou se dnes návštěvníci přenést do všedního pracovního i rodinného života na přelomu 19. a 20. století.

Expozice přibližuje výrobní procesy jednotlivých strojů, vztah mezi tovární a domácí výrobou i sociální rozdíly mezi světem dělníků a fabrikantů.

Wo vor hundert Jahren Webstühle, Drucktische und Stickmaschinen standen, können sich Besucher heute in den Arbeits- und Familienalltag an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert wiederfinden.

Die Ausstellung vermittelt die Produktionsabläufe der einzelnen Maschinen, die Beziehung zwischen Fabrik- und Heimarbeit, sowie die sozialen Unterschiede zwischen der Welt der Arbeiter und der Fabrikanten.

Projektová spolupráce / Projektzusammenarbeit

Projekt Synové průmyslu: Franz Kafka a Josef Alois Schumpeter probíhá za podpory Vysoké školy polytechnické Jihlava (VŠPJ).

Das Projekt Söhne der Industrie: Franz Kafka und Josef Alois Schumpeter wird mit der Unterstützung der Polytechnischen Hochschule Jihlava (VŠPJ) durchgeführt.

Textový materiál vznikl na základě spolupráce
Museum Alte Textilfabrik (Weitra)
a Muzea Vysočiny Jihlava, pobočka Třešť (Třešť).

Der Text entstand in Zusammenarbeit mit dem
Museum Alte Textilfabrik (Weitra) und dem
Vysočina-Museum Jihlava, Zweigstelle Třešť (Triesch).

Autoři projektu / Autoren des Projekts:

Miloš Podařil,
Brigitte Temper-Samhaber,
Thomas Samhaber,
Manuela Moro,
Milina Matulová

Překlad / Übersetzung: Ivana Jančoková

Grafika a sazba / Grafik und Satz: Hana Matoušková